

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Розкрито сутність та охарактеризовано структуру поняття «соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу».

Ключові слова: дитячий будинок сімейного типу, батьки-вихователі, соціально-педагогічний супровід, соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу.

Раскрыты сущность и структура понятия «педагогическое сопровождение родителей-воспитателей детского дома семейного типа».

Ключевые слова: детский дом семейного типа, родители-воспитатели, социально-педагогическое сопровождение, социально-педагогическое сопровождение родителей-воспитателей детского дома семейного типа.

The article reveals the nature and structure of the notion «pedagogical support of parents-educators of children's homes of family type.»

Key words: children's home of family type, parents-educators, socio-pedagogical accompaniment, socio-pedagogical accompaniment of parents-educators of children's homes of family type.

Ознакою сучасної соціальної політики в Україні в галузі дитинства є наближення чинної системи опіки над дітьми до потреб дитини і створення нових соціальних інститутів, покликаних найкращим чином реалізовувати права й інтереси дітей. Одним із основних напрямів у цій сфері є забезпечення виключно сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і відмова від поширеної понині практики передачі таких дітей на виховання до державних закладів.

Дитячий будинок сімейного типу (далі — ДБСТ) є найефективнішою формою переходу від державних до сімейних форм улаштування дитини, оскільки, по-перше, до соціального інституту можна влаштувати на виховання максимальну (порівняно з іншими формами сімейної опіки) кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (до 10), по-друге, ДБСТ являє собою багатодітну сім'ю з притаманними їй функціями, завдяки яким забезпечено розвиток, особливостями.

Нині функціонування ДБСТ задекларовано на законодавчому рівні, де визначено, що обов'язковою умовою його життєдіяльності

є соціальний супровід. Це відображено в таких нормативно-правових документах: Положенні про дитячий будинок сімейного типу, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26.04.2002; Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13.01.2005; Наказі Мін'юст України «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» № 966/16982 від 16.10.2009.

Оскільки ДВСТ у нашій державі почали створюватися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. (з 1989 р.), то, відповідно, проблемі функціонування і розвитку означеного інституту сімейного виховання почали розглядатися в працях українських учених на початку 90-х. Так, нині лише закладені теоретичні (Г. Бевз, І. Пеша, Т. Бондаренко, Н. Комарова) і правові (О. Карпенко, В. Москалюк) основи дослідження функціонування ДВСТ; розпочато вивчення соціального супроводу як оптимальної форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Г. Бевз, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, І. Пеша).

Зважаючи на достатньо невеликий період існування ДВСТ, значимо, що основні наукові напрацювання в галузі соціального супроводу батьків-вихователів ДВСТ стосуються лише деяких аспектів загального процесу супроводу, соціального становлення дітей-вихованців у ДВСТ. Водночас досвід функціонування ДВСТ та наукові дослідження, які вже здійснені в цій сфері, доводять, що проблеми життєдіяльності ДВСТ існують і стосуються, насамперед, педагогічних основ виховання дітей. Це, на нашу думку, зумовлює необхідність виділення окремого напрямку в процесі соціального супроводу, котрий спрямовуватиметься на вирішення власне педагогічних проблем функціонування ДВСТ — соціально-педагогічного супроводу. Саме соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів слід визначити як важливу умову позитивно спрямованої життєдіяльності ДВСТ.

Мета статті — розкрити сутність та охарактеризувати структуру поняття «соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу».

З огляду на те, що поняття «соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів ДВСТ» є видовим, вважаємо необхідним здійснити змістовий аналіз дефініції «соціально-педагогічний супровід».

У цьому напрямі цінною для нас є докторська дисертація І. Рогальської, присвячена теоретико-методичним засадам соціалізації

особистості в дошкільному дитинстві (2009). У дослідженні автор виділила концептуальні основи соціально-педагогічного супроводу, зокрема:

1) соціально-педагогічний супровід як процес особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує;

2) основні характеристики соціально-педагогічного супроводу: процесуальність, пролонгованість, постійність, послідовність, рухливість, превентивність, адаптованість до умов діяльності конкретного дошкільного закладу й основних виховних завдань дошкільної освіти;

3) принципи соціально-педагогічного супроводу: пріоритету інтересів дитини, балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, опертя на позитивне, соціальної відповідності, комплексного підходу, діадичної взаємодії та відкритості супроводу [5, с. 35].

Особливо значимим для нас є дослідження проблеми соціально-педагогічного супроводу, здійснене В. Ю. Стрельцовою в кандидатській дисертації «Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища» (2009). Дослідницею означено, що основою соціально-педагогічного супроводу процесу соціальної адаптації студентів є соціально-педагогічний підхід. На нашу думку, така специфіка соціально-педагогічного супроводу є характерною для означеної технології незалежно від об'єкта, на який вона спрямована, зокрема і для ДБСТ.

Основними положеннями, які акумулюють суть соціально-педагогічного супроводу, є такі:

- дуалістичність;
- ситуаційна подієвість;
- технологічність;
- діагностичність;
- суб'єктивність [8, с. 28].

Нашу увагу в дослідженнях В. Стрельцової привернули також і технології, форми та методи, які вчена пропонує використовувати для реалізації соціально-педагогічного супроводу: технологія «соціальних проб», дискусії, метод реалізації різноманітних, зокрема творчих, соціальних проектів, спеціальні тренінги, ділові імітаційні ігри, соціальні практики, індивідуальні консультації, психологічна підтримка, ситуації соціальних проб та ін.

У контексті проблеми нашого дослідження цінним є досвід російських учених. Сміслові навантаження поняття «соціально-педагогічний супровід» розглядають автори наукової школи професора М. Рожкова: М. Бастанжогло (соціально-педагогічний

супровід краєзнавчої екскурсії), О. Коряковцева (соціально-педагогічний супровід молоді сім'ї), І. Грушецька (соціально-педагогічний супровід дозвіллевої діяльності учнів початкової професійної освіти), Н. Сидорина (соціально-педагогічний супровід розвитку обдарованості підлітків у дитячому оздоровчому таборі) й інші дослідники.

Дослідження існуючих точок зору в російській науці щодо трактування поняття «соціально-педагогічний супровід» засвідчило відсутність його загальновизнаного тлумачення. Вчені визначають соціально-педагогічний супровід як:

- взаємодію супроводжуючого і супроводжуваного, яка спрямована на допомогу останньому у вирішенні життєвих проблем, таку, що забезпечує усвідомлений вибір ним життєвого шляху (Ж. Захарова) [2, с. 22];
- тип педагогічної діяльності, суть якої полягає як у превентивному процесі навчання дитини/дорослого самостійно планувати свій життєвий шлях і індивідуальний освітній маршрут, так і в перманентній готовності адекватно реагувати на ситуації його емоційного дискомфорту (Г. Симонова) [7, с. 42];
- комплексну технологію, особливу культуру підтримки і допомоги сім'ї у вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання, соціалізації дитини. У процесі соціально-педагогічного супроводу сім'ї фахівець визначає умови, обирає напрям діяльності та надає необхідну і належну підтримку. Педагог мобілізує потенційні ресурси батьків, спрямовані на вдосконалення виховного впливу (Н. Анненкова) [1, с. 170].

На основі аналізу основних підходів до трактування сутності соціально-педагогічного супроводу, ми дійшли висновку про неоднозначність розуміння дослідниками цієї наукової категорії. З'ясовано, що проблема (соціально-педагогічного) супроводу є багатоаспектною і може розглядатися в таких значеннях: система педагогічної взаємодії; комплекс заходів різного характеру; певний процес, що має конкретні мету і завдання; педагогічна технологія.

Означений факт спонукає нас до визначення узагальненого трактування категорії «соціально-педагогічний супровід» відповідно до об'єкта нашого дослідження. Зважаючи на вищезазначене, на нашу думку, соціально-педагогічний супровід ДБСТ — це соціально-педагогічна технологія, спрямована на формування здатності батьків-вихователів реалізовувати власний виховний потенціал (комплекс умов і засобів, які в сукупності складають педагогічні можливості сім'ї); з метою забезпечення оптимальних

умов життя та захисту прав дитини, корекції та поліпшення внутрішньосімейних стосунків, зв'язків сім'ї з мікро- та макросередовищем через надання комплексу якісних соціально-педагогічних послуг.

Соціально-педагогічний супровід ДБСТ реалізується через такі завдання:

- допомога у вирішенні питань навчання і виховання дітей-вихованців, здобутті ними освіти; виявленні і розвиткові різносторонніх інтересів і потреб;
- організація навчання батьків ефективних методів виховання, мобілізації власних ресурсів сім'ї для вирішення педагогічних проблем надалі;
- допомога батькам у здійсненні статевого та гендерного виховання;
- установлення та підтримка стосунків з біологічною сім'єю, якщо це не суперечить інтересам дитини;
- участь у формуванні життєвих навичок дитини, допомога у вирішенні конфліктних ситуацій сімейного виховання, підготовці дитини до самостійного життя;
- представлення інтересів клієнта в інших установах та закладах у випадках, що пов'язані з педагогічним аспектом функціонування ДБСТ.

Соціально-педагогічний супровід є цілісною динамічною системою, системоутворюючим чинником якої є соціальне виховання. Необхідно відзначити, що всі етапи соціально-педагогічного супроводу спрямовані на розвиток і навчання членів сім'ї завдяки використанню активних форм навчання, що дозволить активізувати життєву позицію і підвищити педагогічну освіченість членів сім'ї [3, с.69].

На основі суб'єктно-диференційованого підходу А. Захарова виділяє такі основні принципи формування та реалізації технології соціально-педагогічного супроводу:

- безперервності;
- афірмації, системної допомоги сім'ї, кожному її членові;
- випереджаючого навчання;
- діяльнісного опосередкування;
- аксіологічної спрямованості змісту;
- комплексного використання зовнішнього і внутрішнього ресурсів;
- варіативності;
- поступовості переходу від прямої допомоги до взаємодопомоги і самопомоги [2, с.6-7].

М. Рожков виділяє дві групи функцій соціально-педагогічного супроводу:

1) цільові функції, що відображають зміст педагогічних завдань, які вирішуються суб'єктами соціально-педагогічного супроводу;

2) інструментальні функції, що відбивають технологію соціально-педагогічного супроводу.

До групи цільових функцій належать функції розвитку сутнісних сфер людини: інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, волевої, саморегуляції, наочно-практичної, екзистенціальної.

Серед інструментальних функцій слід назвати діагностичну, комунікативну, прогностичну й організаторську.

Особливості реалізації функцій соціально-педагогічного супроводу в роботі з ДБСТ зумовлюються:

- орієнтацією спеціаліста — державного службовця на надання послуг громадянам за власною пропозицією, а не на їх прохання;
- специфікою сім'ї ДБСТ як закритої і водночас відкритої (для співпраці) соціальної системи;
- патронажним (на дому) наданням послуг;
- поєднанням у ДБСТ ознак установи опіки та піклування з ознаками сім'ї;
- наявністю в ДБСТ різних стосунків: «батьки-вихователі — рідні діти», «батьки-вихователі — вихованці», «рідні діти — вихованці», «брат — сестра»;
- необхідністю виконання в супроводі ДБСТ функцій державного службовця: аналітичної, організаційно-управлінської, планування контрольно-наглядової [9, с. 98-99].

Соціально-педагогічний супровід реалізується в різних формах довгострокової педагогічної і соціальної допомоги батькам-вихователям. Він передбачає:

- поради стосовно найкращого способу дій в існуючій ситуації;
- надання інформації, що цікавить дитину;
- внесення системних змін: вплив на системи, що спричиняють у дитини кризу й емоційне напруження, тобто робота з організаційного прояснення розвитку конфліктної ситуації;
- психосоціальне консультування;
- допомогу в розвитку в дитини соціальних і особистісних навичок, що дозволяють їй долати кризи [4, с. 199].

О. Коряковцева в своїй дисертації «Социально-педагогическое сопровождение молодой семьи» зазначає, що до складу динамічної

системи «соціально-педагогічний супровід» входять суб'єкти соціалізації, різноманітні зв'язки, що виявляються між ними, а також умови, за яких відбувається процес їх взаємодії.

Основними компонентами структури соціально-педагогічного супроводу, за О. Коряковцевою, є:

- цільовий;
- змістовний;
- операційно-діяльнісний;
- аналітико-результативний [3, с.70].

Х. Юсупова у своїй кандидатській дисертації «Социально-педагогическое сопровождение ресоциализации подростков в условиях социального приюта» виділяє такі компоненти соціально-педагогічного супроводу:

- суб'єктний;
- змістовний;
- процесуально-комунікативний;
- результативний [10, с. 4].

Важливим в аспекті теоретичного аналізу структури соціально-педагогічного супроводу є дисертаційне дослідження Ж. Захарової «Социально-педагогическое сопровождение процесса воспитания приемного ребенка в замещающей семье» (2009). Автор розробила й апробувала модель соціально-педагогічного супроводу процесу виховання прийомної дитини в сім'ї, яка містить шість блоків:

- цільовий;
- ціннісно-мотиваційний;
- змістовний;
- процесуальний;
- технологічний;
- аналітико-результативний [2].

Відомо, що ДБСТ є одним із видів сімей заміщувальної опіки. Цей факт дозволяє розглядати структуру соціально-педагогічного супроводу процесу виховання прийомної дитини в заміщальній сім'ї, котра розроблена Ж. Захаровою, як структуру соціально-педагогічного супроводу ДБСТ. На нашу думку, структурні блоки соціально-педагогічного супроводу, запропоновані автором, повністю відображають особливості та специфіку здійснення зазначеної технології стосовно батьків-вихователів ДБСТ, зорієнтовані на створення умов для повноцінної реалізації виховної функції ДБСТ і профілактику вторинного сирітства.

Отже, аналізуючи різні підходи до тлумачення і здійснення супроводу, можна зазначити, що соціально-педагогічний супровід є цілісною динамічною системою, яка має свої мету, функції, завдання, структуру. Соціально-педагогічний супровід ДБСТ — це

соціально-педагогічна технологія, спрямована на формування здатності батьків-вихователів реалізовувати власний виховний потенціал; з метою забезпечення оптимальних умов життя та захисту прав дитини, корекції та поліпшення внутрішньосімейних стосунків, зв'язків сім'ї з мікро- та макросередовищем через надання комплексу якісних соціально-педагогічних послуг.

Перспективами подальших досліджень може бути уточнення найефективніших форм і методів соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів ДБСТ.

Список літератури

1. Анненкова Н. В. Готовность педагога к сопровождению семьи в вопросах воспитания / Н. В. Анненкова // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. — 2010. — №2. — С. 167–173. —
2. Захарова Ж. А. Социально-педагогическое сопровождение процесса воспитания приемного ребенка в замещающей семье : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора педагогических наук : спец. 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / Ж. А. Захарова — Кострома, 2009. — 39 с.
3. Коряковцева О. А. Социально-педагогическое сопровождение молодой семьи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Коряковцева Ольга Алексеевна. — Кострома, 2002. — 154 с.
4. Курінна С. Проблема соціального супроводу дітей дошкільного віку в дитячому будинку / С. Курінна // Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації. Гуманізація навчально-виховного процесу: Спецвипуск 4, Част. 1. — Слов'янськ. — 2010. — С. 198–203.
5. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «соціальна педагогіка» / І.П. Рогальська — Луганськ, 2009. — 43 с.
6. Русакова Н. А. Готовность социального педагога к сопровождению замещающей профессиональной семьи / Н. А. Русакова // Современные направления развития педагогической мысли и педагогика И. Е. Шварца: материалы междунар. науч.-практ. конф., 1-2 июня 2009 г.: Часть I. — Пермь: ПГПУ, 2009. — С. 298–303.
7. Симонова Г. И. Педагогическое сопровождение социальной адаптации школьников / Г. И. Симонова // Школьный психолог. — 2000. — № 10. — С. 95.
8. Стрельцова В. Ю. Соціально-педагогічний супровід процесу соціальної адаптації студентів творчих спеціальностей до умов культурно-освітнього середовища / В. Ю. Стрельцова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2008. — № 3. — С.27–32.
9. Машкаринець-Бутко А. Особливості роботи соціальних працівників у дитячих будинках сімейного типу / А. Машкаринець-Бутко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». — 2008. — № 14. — С. 98–101.

10. Юсупова Х. Г. «Социально-педагогическое сопровождение ресоциализации подростков в условиях социального приюта» : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в разных образовательных областях и на всех уровнях системы образования)» / Х. Г. Юсупова. — Москва, 2009. — 24 с.

Надійшла до редакції 24.01.2012 р.

УДК 37.013.42 : 005.591.6

Ю. В. САПАРАЙ

СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА ЯК ЗАСІБ УПРОВАДЖЕННЯ НОВОВВЕДЕНЬ У ПРАКТИКУ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано необхідність розробки соціальної програми як основного механізму впровадження інновацій до системи освіти та соціально-педагогічної роботи.

Ключові слова: інноваційна діяльність, нововведення, програма, проект, соціальна програма, соціально-педагогічна робота.

Обоснована необходимость разработки социальной программы как основного механизма внедрения инноваций в систему образования и социально-педагогической работы.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновации, программа, проект, социальная программа, социально-педагогическая работа.

The article substantiates the necessity of working out a social program as the main mechanism of the introduction of innovations into the system of education and social work.

Key words: innovative activity, innovations, program, project, social program, social and pedagogical work.

Соціальна робота, як вид професійної допомоги окремії особистості, сім'ї або групі осіб з метою забезпечення належного соціального, матеріального та культурного рівнів життя, є однією із основних складових суспільної політики та соціальної практики ХХІ ст.

Нині в Україні простежується активний розвиток соціально-педагогічної моделі соціальної роботи, що пояснюється, зокрема, розвиненими педагогічними традиціями країни, інституціоналізацією соціальної педагогіки як академічної дисципліни, стрімким розвитком державних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо [7, с. 165].